

УДК 340+342.56

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-85-89

Вячеслав КОВАЛЕНКО[©]

кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОМІЧНИКА СУДДІ В УКРАЇНІ

Досліджено наукові основи і практичні засади функціонування інституту помічника судді в Україні, охарактеризовано основні структурні елементи відповідного юридичного утворення та доведено, що він відіграє суттєву роль у здійсненні правосуддя судами різних інстанцій.

Зроблено висновок про те, що зміст і сутність, а також роль і значення діяльності помічника судді в системі судуострою України, в співвідношенні між собою, важко переоцінити, оскільки в умовах дії правового режиму воєнного стану (як і до його введення на території України) судова система працювала в умовах триваючої судової реформи та суттєвого перенавантаження, що негативно впливало на якість здійснюваної роботи.

Ключові слова: принцип, сектор, безпека, оборона, сутність, зміст.

Постановка проблеми. Актуальність функціонування інституту прав і свобод людини і громадянина в Україні зумовлюється, серед іншого, стрімко прогресуючими демократичними процесами та поступовою інтеграцією України до Європейського Союзу. Водночас зважаючи на те, що судова гілка влади та зміст здійснення відповідної діяльності насамперед забезпечує непорушність та ефективне відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина, можливі прогалини в його функціонуванні та ймовірні шляхи вдосконалення роботи є пріоритетними в контексті здійснення наукових розвідок.

Крім того, з огляду на те, що діяльність судової влади в Україні регулюється положеннями Конституції України та спеціального законодавства, окремі питання забезпечення функціонування супутніх елементів юридичного механізму можуть стати предметом досліджень учених у контексті оптимізації їх функціонування.

На нашу думку, теоретико-правова характеристика правового статусу помічника судді в Україні є одним із найменш досліджених інститутів, що в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, неможливості повного забезпечення прав і свобод людини і громадянина та функціонування деяких судів на території районів ведення активних бойових дій і тимчасової окупації становить пріоритет серед інших напрямів наукових розробок.

Водночас надання характеристики основним юридичним конструкціям і елементам функціонування системи правосуддя в Україні наближає державу до оптимізації його роботи, а відповідно, й укріплює інститут прав і свобод людини і громадянина, для захисту якого й функціонує.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Треба також зазначити, що правовий статус помічника судді розглядався у дослідженнях деяких учених, що здійснили значний вклад у його стабільне функціонування та системний розвиток, а саме: В. Бочарніков, М. Бутенко, В. Доронін, А. Іванищук, О. Каковкіна, В. Калашников, Р. Куйбіда, Н. Кулак, К. Куценко, О. Лавренова, М. Лобко, М. Марченко, А. Михлін, О. Овсяннікова, Н. Огарков, І. Осика, В. Пилипчук, С. Поляков, С. Пономарьов, О. Радченко, О. Скакун, Ю. Шемшученко тощо. Водночас динамічний розвиток національної системи законодавства та повномасштабна агресія російської федерації зумовлюють необхідність додаткового опрацювання основних

© В. Коваленко, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5410-904X>

marshall24111989@gmail.com

проблемних питань функціонування відповідного інституту.

Метою статті є теоретико-правова характеристика правового статусу помічника судді в Україні. Це зумовлює необхідність вирішення таких дослідницьких завдань: 1) надати коротку характеристику поняттю та сутності правового статусу загалом і помічника судді в Україні зокрема; 2) з'ясувати наявні структурні компоненти відповідного правового статусу, їх дію в тісному взаємозв'язку; 3) узагальнити опрацьований матеріал і надати низку пропозицій і зауважень щодо нинішнього правового становища відповідної юридичної категорії, а також перспективи подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Необхідність дослідження окресленої проблематики зумовлюється низкою важливих факторів, що пов'язані з необхідністю забезпечення безперебійної роботи системи правосуддя в Україні, навіть в умовах дії правового режиму воєнного складу. Процедура організації діяльності суду як органу влади, а також організації процесу здійснення правосуддя як основної його функції забезпечується, переважно, завдяки діяльності помічників суддів, що, на нашу думку, відіграють чи не найважливішу роль у зазначеному процесі.

Сьогодні, в умовах переосмислення ролі та значення посади помічника судді у процесі здійснення правосуддя, і судді, і державні діячі погоджуються з думкою про те, що професія помічника судді є не просто технічним засобом організаційного забезпечення діяльності судді, а набуває рис самостійного правового інституту [1]. Водночас нами надано увагу тому, що помічник судді за змістом своєї діяльності не забезпечує сам процес правосуддя, а лише здійснює допомогу діяльності судді та дотично впливає на підготовку судового процесу, тимчасом як у судовому засіданні основні функції перетікають до секретаря.

Науковці стверджують, що діяльність помічника судді є суто організаційною за змістом, тобто вказаний суб'єкт не впливає на сам процес правосуддя, виконуючи щодо нього підготовчі завдання [2, с. 159], що, на нашу думку, є цілком зрозумілим і логічним. Водночас така специфікація процесу передбачає наявність не лише окремого кола прав, обов'язків і повноважень, а також цілу низку методів і засобів, що безпосередньо впливають на виконання поставлених завдань.

А. Іванищук відносить до кола складових елементів правового статусу правосуб'єктність, професійні завдання, зобов'язання і права щодо організації розгляду справ і судового процесу загалом [3, с. 200]. Водночас необхідно звернути увагу, що низка обмежень, які пов'язуються з роботою помічника судді, також мають бути враховані як відповідні елементи.

Практики та науковці також наголошують, що низка обов'язків, які віднесені до компетенції помічника судді, насамперед безпосередньо та прямопропорційно пов'язані з якістю роботи судді [4], тобто чим якісніше помічник судді здійснюватиме свої обов'язки, тим вищою буде продуктивність самого судді та якість здійснюваного ним правосуддя.

О. Радченко водночас стверджує, що помічник судді функціонально виконує високоінтелектуальні завдання, пов'язані з аналітикою, дослідженням та вивченням справ, законодавства, яке постійно змінюється, відслідковує документацію, пов'язану з провадженнями в справах [5, с. 15]. Це дає підстави стверджувати про те, що не тільки висока відповідальність та належний рівень ділових якостей притаманний самій посаді помічника судді, а й низка інших, більш фахових, вимог, як-от: освітній рівень, стаж роботи в галузі права та подібні.

Наведені тлумачення змісту відповідного поняття дозволяють аргументувати позицію про те, що, як і більшість правових явищ, правовий статус помічника судді розглядається в двох контекстах – широкому та вузькому. Широким розумінням є система норм і положень законодавства, що покладають на помічника судді низку прав, обов'язків, повноважень, містить у собі також методи, способи, засоби, принципи та зміст відповідної процесуальної діяльності. У вузькому ж розумінні – правовий статус помічника судді, розуміється як чітко визначені межі повноважень, де обмеженнями його діяльності є перелік прав і низка обов'язків.

О. Лавренова та Я. Сандул наголошують, що незважаючи на системне оновлення нормативної бази, яка регулює правовий статус помічника судді, правовий статус помічника судді все ще потребує додаткового нормативного врегулювання, оскільки залишається відкритим питання щодо доцільності віднесення посади помічника

судді до патронатної, а не державної служби, недостатньо регламентовано інститут «додаткового помічника», питання здійснення помічником судді повноважень секретаря судового засідання, а також досить дискусійними видаються окремі положення щодо оплати праці помічника (зокрема, щодо надбавок) та додаткової відпустки [6]. Водночас науковці звертають увагу, що невідповідність правового статусу помічника судді висунутим до нього обмеженням, які передбачені законодавством України, негативно впливають на функціонування зазначеного інституту в контексті забезпечення функціонування судової гілки влади та дотримання прав і свобод людини і громадянина.

І. Осика, охарактеризувавши функції помічника судді, зазначив, що завданнями помічника судді є складання для судді проєктів документів, підбір законодавства та судової практики, необхідних для розгляду суддею конкретної справи, ознайомлення учасників процесу з матеріалами судових справ, підготовка матеріалів для розгляду в суді тощо [7, с. 17], що, на нашу думку, найбільш повно та чітко відображає віднесені до компетенції помічника судді повноваження й демонструє сутність та значення його діяльності в контексті забезпечення здійснення суддею правосуддя.

Ще про одну проблему в системі правового статусу помічника судді зауважує О. Овсяннікова, яка наголошує на особливості прийняття на роботу та звільнення помічника судді, акцентуючи на тому, що його звільнення здійснюється, хоча і за поданням судді, але за наказом керівника апарату суду, а такий порядок призначення на посаду є незвичним для патронатної служби, оскільки патронатного службовця приймає на роботу його безпосередній патрон [8, с. 31]. Подібну позицію обґрунтовує також К. Куценко, який звертає увагу, що керівник апарату суду немає права самостійно здійснювати добір кандидатів на посаду помічника судді, такі повноваження закріплені виключно за суддею, а тому судді належить вирішальна роль у доборі і звільненні помічників [9]. Водночас, на нашу думку, така правова колізія, передусім, зумовлена внутрішньою неузгодженістю нормативно-правових актів, що регулюють відповідну галузь та потребують взаємної гармонізації, оскільки можуть бути врегульовані також у судовому порядку (в спосіб подання позову до адміністративного суду щодо непризначення на посаду помічника судді керівником апарату суду, і як наслідок, на підставі формального порівняння вимог і процедури призначення та елементів іншого законодавства судом буде ухвалено рішення щодо зобов'язання керівника апарату певного суду призначити конкретного помічника судді).

Ці та інші проблемні питання, на нашу думку, негативно впливають на формування та порядок організації процедури розгляду справ у суді та забезпечення функціонування конкретного судді у межах повноважень його помічником і потребують подальшого вирішення з урахуванням норм законодавства України.

Висновки. Надання короткої характеристики поняття та сутності правового статусу загалом і відповідного помічника судді в Україні зокрема дало підстави для обґрунтування змісту відповідного явища як комплексу юридичних норм, що формують коло прав, повноважень, обмежень та обов'язків, пов'язаних зі здійсненням відповідного адміністративного функціоналу в галузі забезпечення правосуддя та діяльності судової гілки влади.

Водночас обґрунтовано, що найбільш вагомими структурними елементами правового статусу помічника судді в Україні є його права, обов'язки, а також обмеження, пов'язані з трудовою діяльністю в контексті законодавства про судоустрій і антикорупційного законодавства. Крім того, опрацьований матеріал дозволив наголосити, що загалом правовий статус помічника судді в Україні на високому рівні забезпечує здійснення ним своїх посадових обов'язків, проте соціальні трудові гарантії потребують удосконалення.

Перспектива подальшого дослідження полягає в здійсненні більш глибокого структурного аналізу нормативно-правового підґрунтя функціонування інституту помічників суддів в Україні з метою виокремлення взаємовиключних і дублюючих норм, а також регламентації додаткових соціальних гарантій, що має позитивно вплинути на функціонування відповідного інституту загалом.

Список використаних джерел

1. Круглий стіл «Помічники суддів в Україні: вітчизняні реалії та європейські перспективи». URL : www.viaduk.net/.
2. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи : монограф. Київ : Атіка, 2004. 195 с.

3. Іванищук А. А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади : монограф. Херсон : Грін Д. С., 2015. 443 с.
4. Посада помічника судді – престиж чи відповідальність. URL : <http://www.vaas.gov.ua/news/posada-pomichnika-suddi-prestizh-chividpovidalnist/>
5. Радченко О. М. Помічник судді суду загальної юрисдикції: шляхи удосконалення правового статусу. *Судова система в Україні*. 2014. № 3 (36). С. 11–16.
6. Лавренова О. І., Сандул Я. М. Окремі аспекти правового статусу помічника судді. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2019. № 38. С. 198-201.
7. Осика І. М. Статус помічника судді місцевого загального суду у світлі положень нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів». *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 4. С. 6–18.
8. Овсяннікова О. О., Стафійчук О. С. Проблемні аспекти правового статусу помічника судді. *Право і суспільство*. 2018. № 2. Ч. 2. С. 29–33.
9. Куценко К. Д. Особливості правового статусу помічника судді в адміністративному і цивільному судочинстві. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. № 3(95). С. 163–171.

Надійшла до редакції 25.08.2022

References

1. Kruhlyi stil «Pomichnyky suddiv v Ukraini: vitchyzniani realii ta yevropeiski perspektivy» [Round table «Assistant judges in Ukraine: domestic realities and European perspectives»]. URL : www.viaduk.net/. [in Ukr.].
2. Kuybida, R. O. (2004) Reformuvannia pravosuddia v Ukraini: stan i perspektivy [Justice reform in Ukraine: state and prospects] : monohrafiia. Kyiv : Atika, 195 p. [in Ukr.].
3. Ivanyshchuk, A. A. (2015) Administratyvno-pravove zabezpechennia sudovoi vlady [Administrative and legal support of the judiciary] : monohrafa. Kherson : Hrin D. S., 443 p. [in Ukr.].
4. Posada pomichnyka suddi – prestyzh chy vidpovidalnist [The position of assistant judge is prestige or responsibility]. URL : <http://www.vaas.gov.ua/news/posada-pomichnika-suddi-prestizh-chividpovidalnist/> [in Ukr.].
5. Radchenko, O. M. (2014) Pomichnyk suddi sudu zahalnoi yurysdyksii: shliakhy udoskonalennia pravovoho statusu [Assistant judge of the court of general jurisdiction: ways to improve legal status]. *Sudova systema v Ukraini*. № 3 (36), pp. 11–16. [in Ukr.].
6. Lavrenova O. I., Sandul Ya. M. (2019) Okremi aspekty pravovoho statusu pomichnyka suddi. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu [Certain aspects of the legal status of a judge's assistant]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Seriya : Yurysprudentsiia*. № 38, pp. 198-201. [in Ukr.].
7. Osyka, I. M. (2010) Status pomichnyka suddi mistsevoho zahalnoho sudu u svitli polozhen novoho Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» [The status of the assistant judge of the local general court in the light of the provisions of the new Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges»]. *Visnyk Vyschchoyi rady yustytysiyi*. № 4, pp. 6–18. [in Ukr.].
8. Ovsiannikova, O. O., Staffichuk, O. S. (2018) Problemnii aspekty pravovoho statusu pomichnyka suddi [Problematic aspects of the legal status of a judge's assistant]. *Pravo i suspilstvo*. № 2. Part. 2. pp. 29–33. [in Ukr.].
9. Kutsenko, K. D. (2021) Osoblyvosti pravovoho statusu pomichnyka suddi v administratyvnomu i tsyvilnomu sudochynstvi [Peculiarities of the legal status of a judge's assistant in administrative and civil proceedings]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*. № 3(95), pp. 163–171. [in Ukr.].

ABSTRACT

Viacheslav Kovalenko. Theoretical and legal characteristics of the legal status of the judge's assistant in Ukraine. The author researched the scientific foundations and practical principles of the functioning of the institute of the assistant judge in Ukraine, characterized the main structural elements of the corresponding legal formation and proved that it plays a significant role in the administration of justice by courts of various instances.

It was found that the current legislation of Ukraine properly regulates the legal status of a judge's assistant, distinguishes his rights and duties, as well as guarantees of professional activity, which, in turn, indicates the appropriate level of not only the provision of labor rights, but also the strengthening of the institution of rights and human and citizen freedoms in general, because the quality of the work performed by a judge's assistant directly depends on the regulation of his duties in current legislation and the guarantee of professional independence and career growth.

It has been proven that the improvement of the legal status of a judge's assistant in Ukraine can be achieved not only in the normative-legal, but also in the organizational-administrative one, which in turn involves the expansion of the range of his rights, objectification of duties, as well as a significant expansion of the range of social guarantees, which in turn will increase the image and authority of the

profession of assistant judge and harmonize its legal position in the judicial system of Ukraine.

The conclusion is that the content and essence, as well as the role and significance of the activity of the assistant judge in the judicial system of Ukraine, in relation to each other, is difficult to overestimate, because under the conditions of the legal regime of martial law (as well as before its introduction on the territory of Ukraine), the judicial system worked under the conditions of ongoing judicial reform and significant overload, which negatively affected the quality of the work performed.

The prospect of further research is to carry out a deeper structural analysis of the regulatory and legal basis of the functioning of the institute of assistant judges in Ukraine, with the aim of distinguishing mutually exclusive and duplicative norms, as well as the regulation of additional social guarantees, which should positively affect the functioning of the relevant institute in general.

Keywords: *principle, sector, security, defense, essence, content.*

УДК 347.958

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-89-94

**Олександра
НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ[©]**

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОЗДАТНІСТЬ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ СТОРІН ТА ПОВІРЕНИХ ЗА СТАТУТОМ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА 1864 РОКУ

У дослідженні розглянуто норми Статуту цивільного судочинства 1864 р. щодо особливостей участі сторін в цивільному процесі, а саме вимоги та обмеження в участі, а також норми, які стосуються діяльності повірених та присяжних повірених в мирових судах та окружних судах як представники інтересів однієї із сторін. Визначено, що Статут цивільного судочинства було прийнято в умовах кризи в системі судочинства загалом, й цей акт став одним із чотирьох, що заклали підвалини нової судової реформи в контексті масштабного реформування, яке відбувалось в державі протягом 1860-70-х рр. у російській імперії. Зазначено, що Статут містив багато нових прогресивних принципів, які запозичувались у найкращих європейських актів цивільного процесуального права. На відміну від актів, які раніше визначали цивільний процес, Статутом цивільного судочинства передбачалось, що кожен визнається таким, що має право бути позивачем в цивільному позові, а також бути відповідачем. Водночас була низка умов щодо осіб, які були позбавлені правоздатності або дієздатності бути відповідачем або позивачем в цивільних провадженнях в мирових судах. Позбавлені правоздатності були особи, позбавлені прав власного стану, а в питаннях дієздатності за неповнолітніх або осіб, що знаходились під опікою, виступали представники їх інтересів. Наголошено, що внаслідок розвитку капіталізму Статутом врегульовувались питання представництва суб'єктів підприємницької діяльності в судах як сторони цивільного процесу. Аналізовано норми Статуту щодо умов, які позбавляли права особи стати повіреним в мирових судах та окружних судах. Акцентовано, що деякі обмеження на право бути повіреним стосувались осіб, які здійснили серйозні аморальні проступки або був конфлікт інтересів чи ймовірність схильності до корупції внаслідок банкрутства особи.

Ключові слова: *присяжні повірені, адвокати, вимоги, обмеження, судова реформа, банкрути, Україна, російська імперія.*

Постановки проблеми. На відміну від багатьох держав, які вважаються розвиненими демократіями із незалежною та стабільною судовою системою, що розвивалась та проходила становлення в межах однієї державної системи протягом століть, Україна отримала незалежність та стала розбудовувати власні державні інституції відносно нещодавно, вона не має такого багатого досвіду. Однак в питаннях цивільного судочинства на українських землях поширювались традиції різних державницьких систем, тривалий час Наддніпрянська Україна перебувала у складі російської імперії, а Західна Україна – у складі Австро-Угорської, тут діяло законодавство відповідних держав, яке необхідно досліджувати як частину загальної

© О. Нестерцова-Собакарь, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0712-4076>

k_cpd@dduvs.in.ua